

6. ДАХО. – Ф. р – 2239. – Оп. 1. – Сп. 1232. – 243 арк.
7. ДАХО. – Ф. р – 2798. – Оп. 2. – Сп. 134. – 98 арк.
8. ДАХО. – Ф. р – 2798. – Оп. 2. – Сп. 135. – 87 арк.
9. ДАХО. – Ф. р – 2938. – Оп. 1. – Сп. 187. – 251 арк.
10. ДАХО. – Ф. р – 3260. – Оп. 1. – Сп. 41. – 67 арк.
11. ДАХО. – Ф. р – 3260. – Оп. 1. – Сп. 51. – 36 арк.
12. ДАХО. – Ф. р – 3260. – Оп. 1. – Сп. 54. – 174 арк.
13. ДАХО. – Ф. р – 3260. – Оп. 1. – Сп. 55. – 282 арк.
14. ДАХО. – Ф. р – 3310. – Оп. 1. – Сп. 87. – 42 арк.
15. ДАХО. – Ф. р – 3316. – Оп. 1. – Сп. 100. – Арк. 26-49.
16. ДАХО. – Ф. р – 3363. – Оп. 1. – Сп. 82. – 54 арк.
17. ДАХО. – Ф. р – 3363. – Оп. 1. – Сп. 102. – 191 арк.
18. ДАХО. – Ф. р – 3363. – Оп. 1. – Сп. 128. – Арк. 152-177.
19. ДАХО. – Ф. р – 3428. – Оп. 1. – Сп. 68. – 61 арк.
20. Програми восьмирічної школи на 1960/61 навчальний рік. Домоводство (для 5-7 класів). – К.: Радянська школа, 1960. – 12 с.

УДК 37.034

Степанова О.А.

РЕТРАНСЛЯЦІЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ У СПАДЩИНІ ФІЛОСОФІВ УКРАЇНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Успішне входження України до європейського освітнього простору ставить нові вимоги до виховання особистості громадянина-європейця, який би не втратив оригінальних національних особистісних рис, серед яких чільне місце займає доброчесність.

Сучасне суспільство все гостріше відчуває нестачу високоморальної шляхетної особистості, і це стає предметом роздумів багатьох науковців, серед яких педагоги і психологи І.Бех, М.Боришевський, О.Вишневський, О.Дробницький, О.Киричук, О.Сухомлинська, Т.Титаренко та інші.

Однак, проблема виховання високоморальної доброчесної особистості була актуальною і для середньовічної України, про що свідчить низка морально-етичних творів гуманістів українського Відродження.

Мета нашого дослідження полягає у висвітленні морально-етичної думки середньовічних українських мислителів щодо виховання доброчесної особистості.

Розвиток духовної культури України XIII–XV століть репрезентований у нашій історії найменше. Татаро-монгольська навала призупинила розвиток Київської Русі. Історичні зміни пройшли й у соціокультурному бутті давньоруської держави. Панування Литовського князівства, Польщі негативно вплинуло на духовну культуру українського народу, але цей важкий період у житті держави не можна вважати періодом занепаду. Спільна боротьба українців зумовила певний розвиток духовної культури. З'являється Галицько-Волинський літопис, який охоплює на своїх сторінках майже століття української історії. За часів правління князів Олельковичів відбудовуються культурні споруди столиці, виходять у світ українські літературні пам'ятки “Льствица” (1443), “Златоструй” (1474), “Києво-Печерський Патерик” (1460–1462), що дають поштовх розвитку східнослов'янського письменства, поширюється видання літератури морально-етичного характеру.

Дослідники М.Грушевський, Н.Полянська-Василенко, Д.Яворницький характеризують цей період у житті українського народу як період пере-відродження. Така тенденція відродження духовно-культурних процесів в Україні стала передумовою для формування і розвитку нового рівня культури українського народу, епохи українського Ренесансу.

Основні риси епохи українського Відродження – це перехід до антропоцентризму у розумінні оточуючого світу; визнання творчої здатності людини, відкриття людської особистості в її цілісності: “Основна ідея, що панує над усім цим періодом, над творами мистецтва, науки, філософії, – це ідеал людини”, – писав Г.Ващенко[1: 87]. “Українські гуманісти виступали за звеличення індивідуальності, людини-творця історії; захищали гуманістичну ідею, яка проголошувала людину рівною Богові”, – читаємо у В.Нічик [2: 43]. Мислителі визнавали залежність існування і добродетності людей від Творця, однак вважали їх **відповідальними співробітниками**, без діяльної співучасті яких добродетельність немислима.

Історія свідчить, що ідеологія і практика Ренесансу розвивалася у двох напрямках: світському, який отримав назву гуманізму і релігійному, що став називатися реформацією. Ідеї гуманізму – це повернення до людяності, а реформаторські ідеї були прив’язані до церкви в усіх сферах життя європейської спільноти, тоді як гуманісти мали значно більшу можливість осмислення буттєвості особистості, її місця у повсякденному житті. Як зазначають вітчизняні філософи (В.Нічик, В.Литвинов, Я.Стратій) у розвитку ренесансного гуманізму в Україні можна виділити три етапи. Гуманістів першого етапу (приблизно до середини XVI століття) цікавила суспільно-політична проблематика, питання етики й естетики. Другий період (друга половина XVI– початок XVII століття) дав поштовх розробці ранньогуманістичних ідей у переплетінні з реформаційними. Відбувається активне формування історичної самосвідомості українського народу, розвивається ідеал гуманістичного патріотизму. У третьому періоді розвитку гуманізму (XVII– початок XVIII століття) розробляється весь комплекс гуманістичних ідей. Розгляд філософської думки цієї епохи є надзвичайно важливим для нашого дослідження.

Зачинателями гуманістичної культури в Україні були Павло Русин, Лукаш з Нового Міста, Станіслав Оріховський-Роксолан, Герасим Смотрицький, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Іван Вишенський, Касіян Сакович, Лаврентій Зизаній, Ісайя Копинський. Це були носії освіти та інтелігентності в Україні, погляди яких були зумовлені соціально-економічними і політичними умовами того часу.

Гуманізм і реформація знайшли свій чіткий відбиток в Україні, яка на той час становила значну частку європейського соціуму. Ідеї добродетності зайняли своє чільне місце у філософській думці Середньовіччя. Погляди українських гуманістів, їхні міркування і дії відіграли важливу роль у розвитку національної української культури, суспільної свідомості, філософії. Гуманістична діяльність українських мислителів була спрямована на утвердження нового світогляду, просякнутого ідеями критицизму, світськості й поваги до античності, що була для гуманістів взірцем для наслідування. Центральний принцип етики гуманізму – принцип спільного блага, який ґрунтувався на категорії “добродетності”, що включає в себе людинолюбство, патріотизм, шанобливість, суспільну активність, найкращі людські чесноти.

Зачинателем гуманістичної культури в Україні можна вважати П. Русина (бл.1470-бл.1517), українського поета-гуманіста, філософа.

У дусі гуманізму і античної спадщини П.Русин звертав увагу на людську особистість, про яку говорив, що її треба шанувати не за багатства і титули, а за розум та інші чесноти. Серед таких чеснот найважливішими він вважав мудрість, патріотизм, почуття національної свідомості, що є складовими добродетельної поведінки особистості. Вважаючи добродетельність основою людського існування, мислитель у творі “Похвала Валерію Максиму” писав, що добродетельність “прагне діянь великих, трудів незмірних, які єдині вказують гідним людям шлях до справжнього життя” [3: 74].

Схожі погляди на існування особистості мав гуманіст Лукаш з Нового Міста (дата народження невідома). Він поділяв принципи античної етики про необхідність гармонійного розвитку душі і тіла, удосконалення самої особистості, процес якого повинен зводитися до усвідомлення і виконання нею законів добродетельного співіснування, котрі Лукаш радив запозичити ще з античних творів Платона і Аристотеля.

Видатний український вчений і педагог XV століття Ю.Дрогобич (рік народження невідомий) свої етичні погляди виклав у творах “До благочестя”, “До всіх”. Провідним у них є думка про потребу суспільства у добродішній особистості, яку можна сформувати за допомогою чеснот. Найголовнішою з них, яка веде особистість до добродішності мислитель вважав мудрість, котра є сходинкою до пізнання людиною добра і зла. Чесноту мудрості він порівнює з чистою криницею, у якій немає місця “смадним гріхам”. Засобом виховання добродішної особистості Ю.Дрогобич називає книги і радить “святі книги свої прочитати” [3: 77].

Серед українських гуманістів XVI століття особливе місце займає С.Оріховський-Роксолан (1513-1566), філософ, історик, перший вітчизняний політолог, оригінальний мислитель, який виклав свої морально-етичні думки у творі “Політія”. Він виступав за возвеличування людської індивідуальності, творця історії; не заперечуючи Богоподібності людини, проголошував її рівною Богу. Мислитель прагнув бачити у цивілізованій державі повноцінну особистість, а першоосною міжособистісних стосунків вважав мораль, добродішність. Вінцем добродішності мислитель вважав справедливість, яку називав основою всіх чеснот, а мудрості віддавав місце захисниці людського єства: “... серед усіх чеснот передусім мудрість вважається захисницею. Якщо хочеш, щоб я вважав себе гідним неї, я повинен керуватися нею” [5: 41]. С.Оріховський-Роксолан вважав добродішність багаторівневою категорією і писав: “... де одна чеснота гине, неодмінно гине всяка турбота про добродішні вчинки” [5: 54]. Добродішність мислитель розглядав як надбання цілого життя, яке можливе за умови навчання і виховання особистості: “Бо, як поле, хоч яке плодюче без обробки і сівби залишається безплідним, так і людина, якщо не множить знання, нічого доброго в житті не зробить” [6: 114].

Гуманісти П.Русин, Лукаш з Нового Міста, С.Оріховський-Роксолан головною умовою надбання особистістю добродішності вважали мудрість людини, котру розглядали рушійною силою історичного розвитку і суспільного прогресу.

Оригінальна концепція добродішного життя належить Г.Смотрицькому (дата народження невідома), українському письменникові, педагогу, культурно-освітньому діячеві XVI століття, автору полемічного твору “Ключь царства небесного”. Під “небесним царством” мислитель розумів досягнення людиною вищого блага (любов до рідного краю, захист віри пращурів, цноту, мужність, мудрість, освіченість), яке можливе лише за умови опанування людиною правил добродішної поведінки. Для цього він пропонує особистості перенестися духовно зі старого, обмеженого спокусами зовнішнього світу до нового, підпорядкованого внутрішній духовній сутності. Таке оновлення особистості відбувається через самопізнання, самозаглиблення, самовиховання через активну діяльність, що прикрашена найкращими рисами людської особистості, серед яких головує цнота:

“Такіє нехай у тебе місце мівають,

Которіє не раді на все зезволяють,

А котрим мильша роскош, ніж цнота,

Перед такими кажи замикають ворота”, – читаємо у творі “Плутархус” [4: 81].

Філософське світосприйняття українського письменника, філософа, критика І.Вишенського (бл. 1550-бл.1621) ґрунтується на творах апологетів. Філософ належав до тієї течії духовної культури України кінця XVI– початку XVII століття, що відзначалася особливою схильністю до збереження народних традицій. М.Грушевський про філософа писав так: “Коли брати його особу й творчість відокремлено, вони захоплюють нас щирістю чуття, високим настроєм, гуманними думками, які вибиваються з-під його ризи і змушують забувати негативні наслідки, що впливали з його аскетичної реакційності. Своїми позитивними сторонами він є предтечею Сковороди й Шевченка” [6: 69].

На думку І.Вишенського, духовною основою буття людини повинна бути добродішність, котра складається з мудрості, добра, справедливості, чесноті, досконалості. Автор зазначає, що людина дійсно живе, якщо вона живе за покликаннями духу, дбаючи про добро, справедливість, чесність. Добродішність можна виховати в людині через “умне

діяння”, через боротьбу духу з тілом: “Дух воюет на тьло, а тьло на дух; тые друг другу противятся и борються один з одним доты, аж которые з тых звытяжство над которым прикмет: или тьло над духом или дух над тьлом...” [7: 40]. Все життя людини повинне бути присвячене досягненню духовного ідеалу, який розумівся ним як виховання доброчесності.

Для утвердження свого ідеалу доброчесного життя, І.Вишенський обирає шлях апеляції до серця, добрих людських почуттів, моралізації людини, збудження в ній внутрішнього прагнення до досконалості.

Братський вчений, філософ, письменник К.Транквіліон-Ставровецький у своїх працях висвітлював проблему виховання доброчесної особистості. У творі “О сотворении чоловіка, которий малим миром нарицається” філософ розглядає проблему єдності духовного і матеріального світів людини. Він розмежує в особистості вроджену доброчесність, за допомогою якої людина може творити добро. К.Транквіліон-Ставровецький говорить, що удосконалення людини полягає в тому, щоб, пізнавши себе, свою духовну сутність, усвідомити важливість людської гідності, морального оновлення як необхідних передумов доброчесного життя.

Яскравий письменник, філософ І.Копинський (дата народження невідома) створив надзвичайний твір “Алфавіт духовний”, в якому центром уваги стала людина, велич в ній морального, розумного і духовного начал. Методом високохудожнього опису зовнішнього світу, живої і неживої природи, автор виголошував, що цей світ пізнаваний, а саме пізнання він розглядав як процес “всех вещей и всей твари разсмотрение” [5: 150]. Однак, на його думку, пізнання природи, зовнішнього світу саме по собі не потрібне, якщо людина не знає своєї суті, своїх потреб у цьому світі. Тільки пізнавши саму себе, людина доходить до розуміння того, що вона одночасно тілесна і духовна, зовнішня і внутрішня. Зовнішнє в людині – це тіло, а внутрішнє – духовний світ. Внутрішнє становить істинне єство людини і йому потрібно надавати перевагу у самовдосконаленні, якого можна досягти через самопізнання і виховання.

Концепція самопізнання у І.Копинського переросла в теорію “умного деланія”; ґрунтуючись на розумі, ця теорія передбачувала моральне вдосконалення працею. Орієнтована на самовдосконалення людини, вона містила низку соціально-моральних проблем, серед яких чільне місце займала проблема виховання доброчесності у людині.

Український письменник, культурний діяч, філософ К.Сакович (дата народження невідома) значну увагу у своїх роздумах присвячував висвітленню морально-етичних питань. Він вважав доброчесність виховним ідеалом, якого можна досягти завдяки вихованню і освіті; лише за такої умови людина стане особистістю і лише доброчесність надасть їй свободу волі, розумне ставлення до потреб свого тіла і душі, зробить особистість творцем свого тілесного і духовного здоров'я. Автор був твердо переконаний, що освічена людина вміє керуватися виявами свого психічного життя, емоціями, мисленням, вчинками, настроєм, поведінкою, ставленням до інших людей; формувати свій характер, врешті визначати свою долю і місце у світі.

Досить своєрідною виглядає позиція виховання особистості у Л.Зизанія (?-1633), українського мислителя, письменника, що обґрунтована у творі “Катехізіс Великий”. Філософ відстоював ідею “самовладдя людини”, згідно якої вона є творцем своєї долі. Від волі і розуму людини залежить той шлях, який вона обирає у житті, а всі вчинки залежать від неї самої. Людина сама обирає шлях доброчесності, або не обирає його взагалі. Найвищу доброчесність Л.Зизаній вбачав у мудрості і поміркованості, яких можна досягти завдяки вивченню різних наук, зокрема граматики:

“Научає добре писати і добре читати,
досконалим і певним биті, а ні в чом не партати.
Того ви, о спудеї, малим коштом собі називайте,
А великого ся розуму і розторопності з неї научайте” [4: 82].

Спираючись на античних авторів, Л.Зизаній обґрунтував думку про те, що життя людини має бути сповнене активної творчої праці і добрих вчинків, що і складає основу

доброчесності. У дусі ренесансного звеличування людини до божества мислитель пов'язував розвиток і самовдосконалення людини з розвитком індивідуальної самосвідомості через бачення значущості діяльності кожного індивіду на користь суспільства.

Визначне місце у плеяді українських гуманістів займав професор Києво-Могилянської академії М.Козачинський (1699-1758), письменник, філософ, педагог. У своїх поглядах на одне з перших місць він ставив етику, захоплюючись творами Сократа, Платона, Е.Роттердамського. Найголовнішою умовою виховання дитини мислитель називав тілесне і духовне здоров'я, завдяки якому особистість досягне щастя. А щастя він вбачав у почутті любові до ближнього, у добропорядності, доброзичливості, які є складовими доброчесності.

Аналізуючи філософську та педагогічну думки середньовічної України, можна стверджувати, що характерними особливостями цієї філософії були інтегрованість у міжнародну спільноту, європейську, зокрема, спрямованість на любов і доброчесність, відданість Вітчизні, домінування загальнолюдських ідеалів Добра і Краси, прагнення духовних благ, ствердження мужності, чесності, почуття людської гідності, сумлінності, людяності. Вивчення духовної спадщини епохи українського Відродження є джерелом морального виховання доброчесності у сучасній молоді, її підготовки до майбутньої самостійної життєдіяльності.

Проблема виховання доброчесної особистості знаходиться за межами даного дослідження, тому потребує подальшого наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – 190 с.
2. Нічик В.М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI–XVII ст.). – К.: Наукова думка, 1991. – 380 с.
3. Антология педагогической мысли христианского средневековья. – М.: Педагогика, 1994. – Т.1. – 530 с.
4. Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія у 2-х т. – К.: Наукова думка, 1995. – 325 с.
5. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. – К.: Вища школа, Знання, 1999. – 543 с.
6. Грушевський М.С. Духовна Україна. – К.:Либідь, 1994. – 557с.
7. Вишенский И. Сочинения. – М. – Л., 1955. – 372 с.